

Willi Apel: DIE NOTATION DER POLYPHONEN MUSIK 900–1600. Breitkopf Härtel, Leipzig 1962, 527 str.)

V rámci muzikologie zaujímá hudební paleografie samostatný obor studia, který je určen jak specifickou povahou hudebního písma, tak i náročností problematiky hudebně paleografického rozboru. K dešifraci, transnotaci či transkripci notového materiálu přistupuje v neposlední řadě též důraz na správnou interpretaci historického vývoje základních forem a typů notového písma spolu s postizřením hlavních vývojových souvislostí. Každý badatel, který si klade za úkol zpracovat syntetickým způsobem některé z hlavních údobí historických forem notového písma (písmenná notace, mensurální notace, chorální notace, tabulatury apod.), je postaven před náročný a zdoluhavý úkol. Willi Apel, americký hudební vědec německé národnosti, působící jako profesor hudby na Indiana University v Bloomingtonu, zvolil si pro předmět svého výkladu notační principy polyfonní hudby v časovém vymezení zhruba 700 let (r. 900–1600), obor, který podle jeho vlastních slov (předmluva str. 05) by měl patřit k výzbroji každého řádně teoreticky fundovaného muzikologa.

Základní myšlenková koncepce díla Apelova byla stimulována prací Joh. Wolfa (Handbuch der Notationskunde, Breitkopf Härtel, Leipzig, I. díl 1913, II. díl 1919), rozsáhlým kompendiem, které jako první a dosud snad ještě jediné nás nepodrobněji informuje o celém komplexu notace od počátků notace písmenné až k nototisku a hudební stenografií. Apelova práce je ve srovnání s Wolfovým „Handbuchem“ samozřejmě menší a všimá si jen vymezeného úseku. Návaznost na Wolfa je patrná zvláště v kapitolách o notaci 15. a 16. stol. (tabulatury a bílá mensurální notace), v nichž Apel látku Wolfem zpracovanou nově třídí, srozumitelnějším způsobem traktuje, a také v lepším proporčním řešení některých podružných otázek. Během čtyřicetiletí, které uplynulo od vydání Wolfova „Handbuchu“, dosáhla muzikologie řady dílčích výsledků, které pomohly upřesnit některé periody hudební historie a mezi jiným i mnohé z otázek hudebně paleografických. K těmto skutečnostem přihlédl Apel zvláště v kapitole o notaci 13. a 14. stol.

Pro základní stavebnou koncepci knihy byla Apelovi podkladem jeho univerzitní čtení na harvardské universitě v letech 1937–1941, zpracovaná a vydaná knižní formou v Cambridgi v r. 1942 pod názvem *The Notation of Polyphonic Music 900 to 1600*. Německé zveřejnění této anglické edice (*Die Notation der polyphonen Musik 900–1600*, Breitkopf Härtel, Leipzig 1962) není však pouhým překladem anglického originálu, ale představuje důkladně revidovanou a zlepšenou reedici. Z hlediska formálního uspořádání je vlastní výkladové látce předeslána předmluva (str. 05), soupis faksimilí (str. 08), soupis zkratk a technických výrazů v publikaci použitých (str. 010) a obsah (str. 011). Za úvodem (str. 014–019) následuje text, rozdělený do tří základních částí: notace sólistické hudby (str. 3–91), bílá mensurální notace (str. 91–215) a černá mensurální notace (str. 215–491), kterou kniha končí. V příloze jsou na str. 493–519 otištěny části faksimilí v moderním přepise, str. 521–527 vyplňuje jmenný a věcný rejstřík.

Zajímavé je, jakou metodou přistupuje Apel k materiálu svého díla a jakým způsobem jej zpracovává. Ve snaze, aby látku vysvětlil co nejpřístupnějším způsobem, probírá nejprve jednoduché problémy a postupně pokračuje k problémům složitějším. Oblast mensurální notace uvádí výkladem o bílé mensurální notaci, která je podle jeho názoru dobově i svou podstatou nejbliže dnešní notaci. Tím se sice dostanou obtížné partie černé mensurální notace až na závěr knihy, ale je tím po-

rušeno specificky historické a chronologické hledisko, podle kterého by toto údobí mělo být probráno před kapitolou o bílé mensurální notaci. Celková koncepce Apelovy knihy tímto postupem nabývá jinců tvářnost, než na jakou jsme u prací podobného typu zvyklí: první část díla se zabývá ve čtyřech kapitolách (str. 3–91) notací sólistické hudby – klavírní systém, klavírní partitura, klavírní tabulatura, stará a nová německá varhanní tabulatura, španělská varhanní tabulatura a loutnové tabulatury italské, španělské, francouzské a německé. Druhá část přináší explikaci notačních značek, mensury, kolorování a proporcí bílé mensurální notace a má opět čtyři kapitoly (str. 91–215). Hlavním vývojovým údobím černé mensurální notace je věnován třetí, nejrozsáhlejší díl knihy (str. 215–491). V jeho devíti kapitolách se středem Apelova zájmu postupně stává notace primitivní, kvadrátní, předfrankónská, frankónská, francouzská, italská, smíšená a manýristická. V této části publikace dosahuje Apel cenných výsledků a jeho pojednání, týkající se historické kritiky hudebního zápisu, jsou mnohdy podrobnější a průkaznější než Wolfova interpretace téže problematiky, např.: stať o kodexu Roman de Fauvel (362 až 379), výklad opakovaných oddílů (ouvert a clos) ve světských skladbách ars nova (str. 395–398) a zvláště vydělení smíšené a manýristické notace jako podskupiny v rámci mensurální notace a jejich traktace v samostatných kapitolách (str. 432 až 491). Podobně i v druhé části své práce, která pojednává o otázkách bílé mensurální notace, vysvětluje Apel problémy kolorování (str. 134–155), proporční znaky a jejich využití (str. 155–215) obsažněji než Wolf, jehož rozbory a přepisy koriguje.

Tím, že Apel neakceptuje v uspořádání zvolené látky historický postup, nevyhne se občas v průběhu textu příležitostnému opakování a hojným zpětným odkazům. Svůj výkladový postup od snadného k nesnadnému odůvodňuje však Apel hledisky pedagogickými, protože jeho práce nemá být určena jen specialistům, ale i studentům hudební vědy a především všem těm, kteří chtějí poznat podstatu staré hudby. Tím je determinována i náplň a množství faktologického materiálu, jež spočívá především na hudebních pramenech. Tento materiál uvádí Apel na rozdíl od některých starších edic výlučně ve formě faksimilí (celkem 88 faksimilí) a v příloze připojuje ukázky částí jednotlivých faksimilí v moderním přepise. Citáty z teoretických děl, pokud provázejí vlastní výklad, mají komentující funkci.

Osobitý přístup projevili Apel v systematizaci základních notačních typů vůbec. Svou klasifikaci založil na dvou hlediscích: na počtu hlasů v dané skladbě, a na počtu hráčů či zpěváků potřebných pro provedení skladby. Prvé hledisko jej vede k dělení na hudbu jednohlasou a vícehlasou, přičemž pod pojem vícehlasá hudba rozumí Apel „veškerou hudbu, která není čistě monofonní bez ohledu na to, zda je přísně kontrapunktická nebo harmonizovaná“ (úvod str. 014). Druhé hledisko rozlišuje mezi hudbou ansámblovou a sólistickou. Každé z těchto kategorií náleží jeden z notačních typů, označených Apelem jako Stimmenordnung a Partiturordnung (jako paralely k těmto terminům by mohly být v dnešní notaci uvedeny různé hlasy smyčcového kvartetu a princip orchestrální partitury nebo klavírního systému). Apel vyslovuje názor, že do začátku 13. stol. používaly všechny prameny polyfonní hudby princip partiturového uspořádání, který byl později vystřídán typem uspořádání po hlasech (hlasy byly psány separátně ve zpěvnících apod.). Kolem roku 1600 v souvislosti s nástupem tzv. basso continuo nastává ve vícehlasé hudbě návrat k partiturovému záznamu. Bereme-li v úvahu i druhé klasifikační hledisko, pak ansámblové hudbě náleží princip uspořádání po hlasech (sem řadí Apel celé údobí mensurální notace). Partiturového řazení se používalo při notaci sólistické

hudby. Apel záměrně nevrátil do své kvalifikace pojem vokální a instrumentální hudba, protože pojmy vokální a instrumentální nepovažuje v dnešní době už za plně dostačující základnu pro všeobecnou klasifikaci. Také v oblasti tabulatur (notace sólistické hudby) upouští od běžně vžitého dělení podle druhu nástroje nebo podle národnosti a za základní třídící znak považuje to, zda je tabulatura psána notami nebo jinými symboly (písmena, číslice). Pouze posledně jmenovaný typ označuje Apel názvem tabulatura a všímá si ve svém výkladu loutnových tabulatur písmenných i číselných, španělské varhanní tabulatury číselné, staré a nové německé varhanní tabulatury písmenné (str. 24–91). U ostatních hudebních pramenů, které jsou zaznamenány prostřednictvím not, je rozhodující, zda je každý hlas skladby psán na zvláštním linkovém systému (klavírní partitura, str. 19–24) nebo zda je celá skladba notována na dvou systémech (klavírní systém str. 3–19).

Nejen uplatněním nového pojetí klasifikace základních historických typů notového písma, ale i celkovým protichronologickým rozvržením látky a zpracováním daného tématu je Apelova práce ukázkou novodobého přístupu k hudebně paleografickým otázkám. Bohatý výběr pramenného materiálu v jeho knize přináší mnoho nového, u nás dosud málo známého. Poučenost na teoretických traktátech minulosti, zabývajících se otázkami notového písma, spolu s kritickou interpretací pramenů a literatury, a kritikou notového zápisu, umožnila autorovi vytvořit rozsáhlé, důkladně vědecky fundované dílo. A uvědomíme-li si, jak citelné mezery v hudebně paleografické literatuře nejsou vyčerpávajícím způsobem zpracovány, je vydání Apelovy práce tím větším přínosem.

Olga Settari

BIBLIOGRAPHISCHE ÜBERSICHT PŘEHLED BIBLIOGRAFIE

Soupis vědecké a umělecké publikační činnosti DOC. PhDr. ZDEŇKA BLAŽKA (Verzeichnis der wissenschaftlichen und künstlerischen publizistischen Tätigkeit des DOZENT PhDr. ZDENĚK BLAŽEK)

Studie (Studien):

Spojovací formy Leoše Janáčka. (Die Verbindungsformen in der Theorie Leoš Janáček.) In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 14, 1965, F 9, 29–37.

Zu einigen Problemen der ersten Harmonielehre Janáčeks. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 15, 1966, H 1, 7–23.

Modulationen mit Hilfe von doppelarterierten Dreiklängen. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1967, H 2, 9–21.

Janáček – hudební teoretik. (Janáček als Musiktheoretiker.) In: Leoš Janáček: Hudebně teoretické dílo. Janáčkův archív. Řada druhá, sv. 2. Praha, SHV 1967 – 1. díl.

Polyfonie a časování v Janáčkově hudební teorii. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1969, H 4.